

Ольга ЛУЧУК (Львів)

КОЛИ МИ ДІЖДЕМОСЯ ВАШИНГТОНА? ТОДІ Ж І СТАНЕМ “ДОКТОРАМИ”!

До питання про академічні посади, наукові ступені та вчені звання
в українському та американському наукових дискурсах

Запропонована тема охоплює дві проблеми, які сьогодні викликають дискусії як в українському, так і в американському академічному середовищі. Перша проблема – це українські академічні посади та їх відповідність до американських академічних посад. Ця проблема безпосередньо впливає з іншої, а саме: про відповідність чи невідповідність українських та американських наукових ступенів. Висвітлення цих проблем має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки академічні контакти між українськими та американськими вченими та викладачами вищої школи постійно розширюються, а отже, надзвичайно важливо трактувати один одного коректно. Крім того, ця тема цікава також і з погляду розуміння академічних дискурсів та відповідних термінів, які у цих дискурсах функціонують.

Щоб зрозуміти, як можуть співвідноситися українські й американські університетські посади, варто провести порівняльний аналіз. Для початку нагадаю, як посади в українських університетах співвідносяться з науковими ступенями і вченими званнями. Щоб обійняти в українському університеті посаду “асистента” або “викладача” потрібно мати диплом “магістра”; ця посада не передбачає наявності наукового ступеня і, відповідно, вченого звання. Трапляється (як правило, це тимчасовий і короткий період після захисту дисертації), коли на посаді “асистента” перебуває “кандидат наук”. Подібна ситуація і зі “старшим викладачем”. Різниця хіба в тому, що “старший викладач” мусив би мати більший досвід праці, ніж “асистент”, а також публікації. Далі йдуть посади, які належать до “науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації”, а саме: “доцент” і “професор”. Обидва терміни передбачають два значення: перше – це посада, а друге – вчене звання. Щоб обійняти посаду “доцента” необхідно мати науковий ступінь “кандидата наук”, досвід праці, публікації. Ця посада – практично тимчасова, через певний проміжок часу її треба підтвердити отриманням вченого звання “доцента”. Подібна процедура чекає і “професора”, з тієї різницею, що необхідно захищати ще одну (докторську) дисертацію. Якщо захист успішний, то претендент може отримати посаду “професора”. А далі, маючи необхідний стаж роботи, важливі публікації тощо, може подавати документи на вчене звання “професора”. Наукові ступені в Україні ще донедавна присуджувала Вища атестаційна комісія України (замінена тепер іншою структурою – ДАК, Департаментом атестації кадрів), а вчені звання присвоює Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Усе це регулюється відповідними законами і постановами. Викладені дані підсумовано у Табл. 1.

<i>Посади</i>	<i>Вчені звання</i>	<i>Вимоги</i>
Асистент/ Викладач	без вченого звання	диплом магістра; без наукового ступеня; <i>рідко</i> : науковий ступінь кандидата наук
Старший викладач	без вченого звання	диплом магістра; <i>часто</i> : без наукового ступеня, досвід праці, публікації; <i>рідко</i> : науковий ступінь кандидата наук
Доцент (посада)	без вченого звання	науковий ступінь кандидата наук; <i>дуже рідко</i> : без наукового ступеня, досвід праці, важливі публікації
Доцент (вчене звання)	вчене звання доцента	науковий ступінь кандидата наук, атестат доцента, стаж роботи, важливі публікації
Професор (посада)	вчене звання доцента	науковий ступінь доктора наук, публікації; <i>дуже рідко</i> : науковий ступінь кандидата наук
Професор (вчене звання)	вчене звання професора	науковий ступінь доктора наук, атестат професора, стаж роботи, публікації, аспіранти та ін.

Таблиця 1. Співвідношення посад із науковими ступенями та вченими званнями в українському науковому дискурсі.

Структура посад в американських університетах надзвичайно подібна до української (або ж навпаки), і саме тому ці два дискурси цікаві для порівняння. Отже, погляньмо, які посади і, відповідно, вимоги до них існують в американських університетах (див.: Табл. 2). Щоб отримати посаду “**Instructor**” в американському університеті (що, на мою думку, відповідає посаді “асистента” в українських університетах), не обов’язково (як і в Україні) мати науковий ступінь. Проте, у США зараз існує більша конкуренція на університетські посади, тому кількість претендентів на цю посаду з науковими ступенями Ph. D. або й іншими зростає. Обов’язки на цій посаді в основному викладацькі. В деяких американських університетах існують посади “**Lecturer**” або “**Senior Lecturer**”. Ці посади практично еквівалентні до посади “**Instructor**”, для яких основні обов’язки – це викладання, а наукова праця або незначна, або відсутня взагалі*. “**Assistant Professor**” – це початкова чи перша посада для викладачів, які мають наукові ступені (Ph. D. або інші еквівалентні ступені). На мою думку, вона відповідає посаді “доцента” без вченого звання в українських університетах. “**Associate Professor**” – це вища посада після “**Assistant Professor**”, часом уже “постійна” посада, тобто із “безстроковим контрактом”, а щоб її отримати, треба, окрім наукового ступеня, мати стаж роботи в університеті, важливі публікації, брати участь у конференціях тощо, а також виконувати певну адміністративну або якусь іншу роботу в університеті. Ця посада, за моєю градацією, могла б відповідати посаді “доцента” з ученим званням в українських університетах. “**Professor**” або “**Full Professor**” – це практично найвища посада в американському університеті, яка передбачає, звісна річ, більший стаж роботи, більше публікацій (особливо книжкових), відомість у певній галузі, створення своєї школи, наявність докторантів тощо. Ця посада могла б відповідати посаді “професора” (з вченим званням) в українських університетах, отримання якої, як відомо, пов’язане із захистом другої (докторської) дисертації, а також із значними науковими досягненнями.

* У британському академічному дискурсі натомість “**Lecturer**” – це посада викладача, у чій обов’язки входять і викладання, і наукова праця.

<i>Position, Title</i>	<i>Degree Required</i>	<i>Other Requirements/Description</i>
Instructor [Teaching Assistant]	Master's Degree; Ph.D. Candidate	(<i>seldom</i> : Doctoral Degree): usually a newly-minted Ph.D.; no tenure; not on a tenure-track
(Senior) Lecturer	Master's Degree; Ph.D. Candidate	(<i>seldom</i> : Doctoral Degree) ▪ university teachers in their first permanent university position or academics early in their careers; ▪ a full-time lecturing position usually involves courses with heavy teaching and/or marking loads and does not normally allow for time to do research; non-tenure track academic position
Assistant Professor (Ass't Prof.)	Ph.D. Degree (or equivalent)	usually a full-time post; doctorate necessary; permanent or tenure-track position which includes responsibility for research; university work experience, publications, conferences, activities
Associate Professor [Tenure] (Assoc. Prof.)	Ph.D. Degree (or equivalent)	a full-time post, usually with tenure; university work experience, book publications, conferences, activities
Full Professor [Tenure] (Prof.)	Ph.D. Degree (or equivalent)	only a few, usually, in each department; a strong publication and research record; university work experience; external letters of recommendation
Professor ("Named Chair")	Ph.D. Degree (or equivalent)	a professor who holds a named, sometimes endowed, chair; a step up in prestige from a "simple" full professor; sometimes called "distinguished professor" or "university professor"
Distinguished Professor (usually a "Named Chair")	Ph.D. Degree (or equivalent)	— " —
University Professor (not all universities)	Ph.D. Degree (or equivalent)	— " —
Emeritus Professor	Ph.D. Degree (or equivalent)	indicates a retired faculty member; although an Emeritus faculty member is not paid a regular salary, often he or she has office space and at least some access to the university's facilities.

Таблиця 2. Співвідношення посад з науковими ступенями в американському науковому дискурсі

Як бачимо, відмінностей не так багато, але все ж вони є. Зокрема, найважливіша відмінність та, що в США захищається лише одна дисертація і після її захисту присуджується в більшості галузей науковий ступінь *Ph.D.* (*Doctor of Philosophy*). Друга відмінність полягає у тому, що в американському науковому дискурсі не існує такого поняття, як вчене звання. Усі досягнення викладача університету, як також і стаж його роботи, відображаються вищими посадами. Також, на превеликий жаль, в українських університетах не дуже поширені (окрім, хіба, “*заслужених професорів*”) так звані “довічні” або “безстрокові контракти”, те, що в американських університетах називається “*Tenure Position*”. Зайво говорити про переваги таких посад і контрактів, вони, мабуть, очевидні. Зазначу лише, щоб таку посаду отримати в американському університеті, треба, безперечно, відповідати певним вимогам, але кількість довічних посад в американських університетах значно вища, ніж в українських. Найчастіше такі посади в американських університетах отримують ті викладачі, які займають посади “повного професора” (Full Professor), але доволі часто можна отримати “безстроковий контракт”, перебуваючи на посаді “Associate Professor” чи навіть “Assistant Professor”. Тут важливіше ще й інше: *по-перше*, вияв довіри університету до викладачів, які мають відповідну кваліфікацію і якісно виконують свої обов’язки, а *по-друге*, свобода викладача чи радше незалежності його від примх адміністрації через постійні продовження короткотермінових контрактів.

В американських університетах існують також певні, сказати б “різновиди” професорів, такі як: “*Professor* (“*Named Chair*”)” (іменний професор), “*Distinguished Professor*” (заслужений професор), “*University Professor*” (університетський професор). Зокрема, досить поширені посади “іменних професорів” (“*Named Chair*”), коли той чи інший професор за свої заслуги отримує до назви своєї посади ім’я якогось відомого вченого в певній галузі, наприклад, “*Dmytro Szyzews’kyy Professor of Ukrainian Literature*” або “*John Smith Professor of Economics*”. Великі університети дуже часто присуджують титули “заслужених професорів” (“*Distinguished Professor*”), особливо за видатні заслуги і значний внесок в науковий розвиток певної галузі.

Є ще одна відмінність, про яку варто згадати: в американських університетах шанують викладачів, які йдуть на пенсію, надаючи їм особливий статус “*Emeritus Professor*” (професор-емерит). Хоча такий професор і не отримує заробітної плати, проте за його статусом стоять доволі реальні речі: для прикладу, факультет надає йому робоче місце, а також він може користуватися тими привілеями, якими користуються працюючі викладачі.

Є й інші посади, серед яких згадаю лише дві, які підходили б і до українського контексту. Це – “*Adjunct Professor*” чи “*Adjunct Assistant Professor*” (слово “*Adjunct*” додається до посади), стосується тих, хто працює тимчасово, за сумісництвом, може, навіть на чверть чи півставки (“*part-time*” або “*temporary appointment*”). Це стосується і тих викладачів, які за основним місцем роботи працюють, наприклад, на одній кафедрі, а за сумісництвом – на іншій (тут вони “*Adjunct*”). Інша посада – це “*Visiting Professor*” або “*Visiting Assistant Professor*” (слово “*Visiting*” тут теж додається до посади). Як правило, цей термін уживають, коли йдеться про тимчасове заміщення посади постійного викладача через його відсутність

(наприклад, стажування). Дуже часто цей термін прикладають і до тимчасових чужоземних викладачів.

Принагідно згадаю про перекладацькі ляпсуси, які виникають при перекладі академічних посад. Зокрема, українську посаду “асистент” доволі часто неправильно перекладають англійською як “Assistant Professor”, розуміючи цей вираз буквально, як “асистент професора”, тобто, розумій, “асистент”. Це, очевидно, стається через незнання різних дискурсів і термінів.

У цьому контексті варто згадати ще про один термін в американському академічному дискурсі з ключовим словом “Assistant”. Йдеться про термін “Teaching Assistant”. В американських університетах цю посаду часто займають “graduate students”, тобто магістранти або аспіранти, які допомагають професорам, які читають лекції, проводити практичні заняття в групах або самі ведуть заняття для студентів молодших курсів. Часом вони мають й інші обов’язки. Я згадую про цей термін не тому, що він найбільше пасує до українського терміна “асистент” (у цьому контексті підходив би радше американський термін “Instructor” або “Lecturer”^{*}

<i>Український академічний дискурс</i>	<i>Американський академічний дискурс</i>
Асистент	Instructor, Teaching Assistant [AE] Lecturer, Teaching Fellow [BE]
Асистент / Викладач / Старший викладач	Lecturer / Senior Lecturer
Доцент (посада, без вченого звання)	Assistant Professor
Доцент (з ученим званням)	Associate Professor
Професор (посада, без вченого звання)	Associate Professor <i>або</i> (Full) Professor
Професор (з ученим званням)	(Full) Professor
Заслужений професор	Distinguished Professor
х	Professor (Named Chair)
х	University Professor <i>або</i> Institute Professor
х	Emeritus Professor

Таблиця 3. Термінологічні відповідники посад в українському та американському академічних дискурсах.

А тепер про інший аспект цих дискурсів, а саме про відповідність чи невідповідність наукових ступенів. Це, як виявляється, ще одна цікава і доволі контроверсійна тема, яка викликає багато дискусій, а часом і непорозумінь. У цьому випадку на перший план знову виходять відмінності культур, дискурсів і різних академічних систем. Без врахування цих відмінностей, як також і без врахування пов’язаних із науковими ступенями, посад, вся дискусія зводиться до того, що українські вчені захищають українську систему (зазначаючи при цьому її недоліки), а американські вчені (які більшою чи меншою мірою належать до української діаспори), подаючи переваги американської системи, критикують українську. І кожен із диспутантів залишається на своїх позиціях, а “віз і нині там...”. Приблизно така дискусія і відбулася на сторінках часопису “Критика” наприкінці 2007 р., в якій свої аргументи викладали, з одного боку (“українського”), доктор фізико-математичних наук,

^{*} У британському академічному дискурсі також існують терміни “Lecturer” або “Teaching Fellow”, що можуть відповідати терміну “асистент” в українському контексті.

відомий літературознавець і перекладач Максим Стріха, а з другого (“американського”) – професор Гарвардського університету Григорій Грабович.

У цих полемічних статтях йдеться одразу про багато речей – про якість наукової праці, про формальні титули, які існують в різних наукових дискурсах, про Болонський процес, про історичні дискурси в минуле, про “липові” дипломи тощо. Я ж зупинюся лише на одному аспекті, а саме: як можна би співвідносити українські наукові ступені докторів і кандидатів наук із західними Ph. D. Завдання доволі складне, оскільки ми апріорі виходимо з різних навчальних і наукових систем – двоступеневих захистів в Україні та одного захисту в США (та більшості європейських країн).

Дворівнева система наукових захистів в Україні передбачає написання і захист двох наукових досліджень – дисертацій, із наступним отриманням двох наукових ступенів, кандидата наук і доктора наук відповідно. Кожен із цих рівнів потребує виконання певних програм і вимог, передбачених законами чи положеннями ВАК/ДАК. Дисертації в Україні можна писати або навчаючись в аспірантурі чи докторантурі, або й без такого навчання (хоча термін “навчання” тут доволі умовний).

В американській освітній системі підхід до отримання наукових ступенів дещо інший. По-перше, існує лише один захист наукового дослідження, після якого присуджується науковий ступінь (найчастіше це *Ph. D.* (Doctor of Philosophy) або латиною – “philosophiae doctor”, де слово “philosophia”, очевидно, вживається в його первісному значенні “любов до мудрості”, “любов до знання”; або “дослідження, вчення, наука”). В США існують й інші докторські ступені, які практично ідентичні з науковим ступенем Ph. D., проте вживаються значно рідше і деталізують предмет дослідження. Серед таких можна б назвати, для прикладу: D. Ed. / Ed. D. (Doctor of Education), M. D. (Doctor of Medicine / medicinae doctor), J. D. / LL. D. (Doctor of Law / juris doctor), D. Sc. (Doctor of Science), Th. D. (Doctor of Theology) та ін.

Отже, найбільша контроверсія полягає в тому, з яким українським науковим ступенем співвідносити Ph. D. – зі ступенем кандидата наук чи зі ступенем доктора наук. Тут думки українських і американських науковців розходяться. В Україні прийнято вважати, що науковий ступінь “кандидата наук” відповідає західному Ph. D. Навіть ВАК України разом із дипломом кандидата наук міг видати українським науковцям без жодних додаткових процедур диплом Ph. D. Таку думку, зокрема, поділяє і Максим Стріха¹. Він пропонує, щоб для зовнішнього вжитку український “кандидат наук” називався “доктором філософії” (розумій: Ph. D.), а “доктор” щоб називався “доктором наук” (тобто американським D. Sc.). Проте, якщо можна погодитися з першою частиною тези доктора Стріхи – про відповідність титулів “кандидат наук” і “доктор філософії (Ph. D.)”, то друга частина (про відповідність американського титулу D. Sc. українському “докторові наук”) викликає певні застереження термінологічного характеру. Насправді, немає великої різниці поміж науковими ступенями Ph. D., D. Sc. чи іншими (наприклад, згаданими вище), які практично рівноцінні в американському науковому дискурсі; вони лише підкреслюють галузь науки, а не рівень доктора. Нагадаю, що науковий рівень американського доктора тісно пов’язаний з посадами, які він займає. І

¹ Див.: *Стріха М.* “Кандидат наук” проти “доктора філософії” // *Критика*. – 2007. – Ч. 12, грудень. – С. 6–8.

“Assistant Professor”, і “Associate Professor”, і “Full Professor”, і навіть “Distinguished Professor” мають науковий ступінь (наприклад, Ph. D.), але науковий рівень і досвід у них такі різний, тому вони й займають різні посади.

На думку М. Стріхи, не варто також поспіхом відмовлятися в Україні від дво-рівневої системи захистів: “Навіщо від неї відмовлятися, коли й Європа до того йде, й Болонська декларація тому аж ніяк не суперечить?”² Він припускає, що ця система буде збережена принаймні ще якийсь час, і назви наукових ступенів залишаться ті самі. М. Стріха виходить з того, що другий, вищий щодо Ph. D., науковий ступінь існував віддавна в багатьох університетах Європи, наприклад “habilitierter Doktor” (Dr. habil.) у Німеччині, або “doktor habilitowany” (dr hab.) у Польщі. Хоча “габілітація” – це все-таки не захист другої дисертації, а специфічна (залежно від країни) атестація досягнень науковця.

Професор Грабович не погоджується з д-ром Стріхою, зокрема, з його твердженням, що “український ступінь “кандидата наук” “рівноправний” із західним Ph. D. або є його еквівалентом” і наводить такі аргументи: в американській системі докторський ступінь (Ph. D.) “базується на вимогливій системі graduate studies [...], яка обіймає три роки спеціалізованих курсів, загалом десь 24 чи й більше, докторські письмові й усні іспити, і три роки писання дисертації”³. Крім того, на думку професора Грабовича, є й інший аргумент: “Докторські дисертації мають обсяг і інструментарій дослідницької монографії, пересічно на 300–500 сторінок”. “Українська аспірантура, яка закінчується “кандидатом наук”, – продовжує він, – ніяк не подібна до цього: обов’язковими є два курси – іноземна мова, зазвичай англійська, та філософія; курсові роботи тут не кінце дослідницькі. Інших курсів немає. Є іспит зі спеціальності”. Професор Грабович також пише про якість консультацій керівників та якість українських наукових досліджень. Він, зокрема, твердить: “Бувають консультації з керівником; частота таких зустрічей – від одного, ну хай навіть двох разів на тиждень до одного разу на рік; пересічно, може, раз на місяць. Науковий контакт пошукача практично тільки з отим керівником – не так, як у системі graduate studies: із цілим департаментом і багатьма професорами. Та й схожі ті зустрічі тутейшого аспіранта з керівником – перепрацьованим, недоплаченим, на кількох посадах, аби звести кінці з кінцями – радше на короткі розмови, ніж на tutorial, тим паче на курс із обов’язковими дослідницькими працями. Все завершується кандидатською працею розміром до 180 сторінок”.

Далі професор Грабович наводить аргументи, які випливають з його власного досвіду: “Я перебачив таких праць чимало (щоправда, здебільша з гуманітарних наук), – резюмує професор Грабович, – жодна не мала насправді дослідницького, наукового характеру. Велика більшість із них – реферативні. Чимало із серйозним нашаруванням поверхового списування. Жодна із тих кандидатських дисертацій, які я бачив, не краща від пересічної американської магістерської, тобто М. А. Весь процес підготування такого кандидата наук триває три роки. І це все тепер прирівнюється до Ph. D.?” – гнівно обурюється професор.

² Стріха М. “Кандидат наук” проти “доктора філософії”... – С. 7.

³ Див.: Грабович Г. “Потьомкінська євроінтеграція” // Там само. – С. 11. Далі в тексті – поклики на цю статтю.

Треба визнати, що професор Грабович у багатьох речах має рацію, особливо у тому, що стосується навчально-дослідницьких докторських програм, яких у нас просто немає. Але навряд чи можна однозначно твердити, що кандидатські дисертації в Україні геть усі низького рівня. Як і те, що дисертації Ph. D. в США усі якісно досконалі. (Прикро, що до рук професора Грабовича потрапляли не дуже вдалі дослідження). Звичайно, аспірантури в Україні і в США відрізняються. В американських університетах – навчально-дослідницькі програми, в Україні – радше тільки дослідницькі. І це, безперечно, треба змінювати, бо переваги навчально-дослідницьких програм очевидні. Але ми живемо в різних системах, у нас багато й інших освітніх відмінностей. Але важливіше інше: чи можемо ми твердити, що всі носії ступеня Ph. D. вищі чи кращі в науковому плані, ніж носії ступеня “кандидата наук”, тому що в них інша форма навчання в аспірантурі? Мабуть, таки ні. Досвід і спілкування з науковцями показує, що, на жаль, і там, і тут можуть бути носії наукових ступенів з нульовою або мінімальною науковою вартістю. Рівно ж, як і те, що і тут, і там є висококваліфіковані “кандидати наук” і “доктори філософії” відповідно.

Тому, щоб зрозуміти співвідношення наукових ступенів, треба пов’язати їх з науковим ростом (в США – це вищі посади, в Україні – вищі посади і другий захист). Для початку виходимо з тези, що термін “кандидат наук” приблизно еквівалентний терміну “Ph. D.”. Аргументи: 1) це перше незалежне наукове дослідження після повної університетської освіти, яка завершується ступенем магістра; 2) це дослідження в обох країнах триває приблизно 5 років (може бути й більше); 3) обсяг такого дослідження приблизно однаковий: в США – 100–300 сторінок (повного тексту)⁴, в Україні – 140–180 сторінок основного тексту (а повний текст із додатками, бібліографією, ілюстраціями тощо міститиме близько 250–300 сторінок). Отже, підрахунки дуже прості і з них цілком очевидно, що і українські (кандидатські), і американські (Ph. D.) дисертації практично однакові в кількісному вимірі. Але хіба кількість сторінок і термін написання визначає якість наукового дослідження? Питання, думаю, риторичне.

Якщо ж ми погоджуємося, що ці два наукові ступені (в теорії) більш-менш ідентичні за своєю суттю, тоді розглянемо далі, як може відбуватися взаємозаміщення інших термінів. В Україні, маючи науковий ступінь “кандидата наук”, можна зайняти посаду “доцента” (що за функціями і обов’язками відповідає посаді американського “Assistant Professor”), далі, маючи підручник чи монографію, певний науковий досвід, публікації, участь у наукових конференціях тощо можна отримати в Україні вчене звання “доцента”. Це вище, ніж просто посада “доцента” і цілком відповідає за вимогами до посад американському “Associate Professor”. А щоб стати в Україні “професором” (амер. “Full Professor”) треба захищати другу дисертацію, чого немає в США. Отже, функціональної еквівалентності, здається, досягнуто?! І відмінність існує лише на рівні термінів, бо якби наш перший науковий ступінь у своїй назві мав слово “доктор”, тоді, мабуть, цих розбіжностей не виникало б, і не треба було б доводити, що чому відповідає. А якби вдалося ще й подолати упередження та стереотипи і зменшити кількість “липових” дипломів (як кандидата, так і доктора наук) в Україні, то тоді, думаю, непорозумінь було б значно менше.

⁴ Порівн., наприклад, вимоги Гарвардського університету: The Form of the PhD Dissertation. A Supplement to the Graduate School of Arts and Sciences Handbook. Harvard University. Graduate School of Arts and Sciences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gsas.harvard.edu/images/stories/pdfs/form_of_dissertation.pdf

Окрім того, усієї цієї дискусії про наукові ступені не виникало б, якби Україна послідовніше рухалася у своїх освітніх реформах до європейського освітнього простору. Адже відомо, що Україна, приєднавшись до Болонського процесу, взяла на себе зобов'язання запровадити докторські програми європейського зразка (Ph. D.). Отже, цікаво поглянути чи здійснюється це на практиці і як здійснюється?

У “Бюлетні Вищої атестаційної комісії України” (№ 8 за 2008 рік) було опубліковано проєкт Закону України “Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації”. У розділі II “Наукові ступені, вчені звання, їх присудження та присвоєння” написано про те, що у відповідності до цього Закону, в Україні присуджуватимуться у майбутньому два наукові ступені, а саме: “доктора філософії” та “доктора наук”. Окрім того, “цей Закон визнає дійсними в Україні дипломи кандидата і доктора наук та атестати старших наукових співробітників, доцента і професора, що були видані ВАК СРСР та Російської Федерації за результатами захистів дисертацій або рішень вчених рад до 1 вересня 1992 року, а також ВАК України та МОН України до набуття чинності цього Закону. Отримані раніше дипломи кандидата наук прирівнюються до дипломів доктора філософії”⁵. На той час голова тоді ще чинного ВАК(у) України В. Ф. Мачулін у своїй доповіді на нараді з питань удосконалення атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації 26 червня 2008 р. зазначив, що серед інших питань, які потребують термінового вирішення, є “питання про заміну аспірантури докторськими програмами”⁶. Отже, згідно з цим законом, в Україні замість наукового ступеня “кандидата наук” офіційно мав би існувати ступінь “доктора філософії” (або англійською, Ph. D.), а з науковим ступенем “доктора наук” змін, як бачимо, не передбачається. Тоді непорозуміння, напевно, було б значно менше, особливо, якщо буде впроваджено ще й навчально-дослідницькі докторські програми.

Проте, при цих ймовірних змінах і далі зберігається двоступенева система захистів. Згідно з цим Законом, українським науковцям і далі доведеться захищати дві дисертації. Окрім того, доволі контроверсійними виглядають терміни на означення наукових ступенів, які пропонує ВАК України – “доктор філософії” і “доктор наук”. Якщо виходити із первісних значень грецького слова “philosophia” і латинського “sciencia”, то вони означають, по суті, одне і те ж – “знання”, “наука”. Крім того, як я згадувала вище, наукові ступені “Doctor of Philosophy” (доктор філософії) і “Doctor of Science” (доктор наук) існують в американському науковому дискурсі, але там вони рівнозначні. Хотілося б, щоб українські науковці та інституції активніше висловлювали свої думки і пропозиції щодо таких змін і термінів на означення наукових ступенів в Україні.

Отже, як бачимо, наміри ВАК(у) у 2008 р. зводилися назагал до таких пропозицій:

- перейменувати усіх “кандидатів наук” на “докторів філософії”;
- надалі після захисту кандидатської та докторської дисертацій присуджувати наукові ступені “доктора філософії” та “доктора наук” відповідно;
- розглянути питання про заміну аспірантури докторськими програмами.

⁵ Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2008. – № 8. – С. 5.

⁶ Там само. – С. 11.

А тепер погляньмо, що із цих намірів втілено в життя через три роки після їх декларування. Виявляється, нічого! Усе залишилося, як і було раніше. Більше того, у найближчому майбутньому, здається, нічого і не зміниться у цій ділянці. Принаймні про це опосередковано може свідчити ухвала XI конференції Міжнародної асоціації державних органів атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (МАДАТ) від 22–23 червня 2010 р. Організація МАДАТ, до якої входить і Україна, серед іншого декларує: “Вважати за доцільне збереження чинних систем атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у країнах-учасниках МАДАТ”⁷. А з ліквідацією ВАК(у) (Вищої атестаційної комісії) чи, радше, перетворенням її на ДАК (Департамент атестації кадрів) варто очікувати, очевидно, нових намірів і пропозицій.

Проте, треба зазначити, що в Україні існує й дещо інший підхід до цієї проблеми, адже не всі чекають на зміни, які запровадить ВАК/ДАК. Зокрема, питаннями реформування докторської освіти в Україні в рамках Болонського процесу та європейського освітнього простору дуже активно займається Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Вивчивши європейський та північноамериканський досвід, цей університет розробляє проект “Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні”. У рамках цього проекту в квітні та в листопаді 2007 р. в НаУКМА провели міжнародний семінар і міжнародну конференцію відповідно, на яких представники відомих європейських університетів Франції, Великобританії, Іспанії та Польщі поділилися своїм досвідом в організації сучасних докторських програм (Ph.D.). За підсумками цього проекту ухвалили рішення створити в НаУКМА Докторську школу на зразок тих програм, які існують у західних університетах. Вивчивши цей досвід, викладачі та адміністрація НаУКМА звернулися до Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України з рекомендаціями щодо запровадження європейських принципів третього циклу вищої освіти в Україні. У цьому зверненні, зокрема, йшлося про те, що державні органи України повинні “сприяти запровадженню експериментальних докторських програм (Ph.D.) у тих університетах, що готові представити їх конкретні моделі”⁸.

Міністерство освіти та науки України (як воно тоді називалося) схвально оцінило ініціативу НаУКМА і дало дозвіл на відкриття в університеті докторських (Ph.D.) програм у 2008–2009 навчальному році. У вересні 2008 р. розпочався набір на перші докторські (Ph.D.) програми. Сподіваюся, що ця модель реформи системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за зразком третього циклу вищої освіти єдиного європейського простору приживеться й успішно діятиме в НаУКМА.

Очевидно, що Україна (з її інституціями на зразок ВАК/ДАК) навряд чи зможе швидко здійснити такі кардинальні зміни і впровадити структуровані докторські програми підготовки “докторів філософії” європейського типу. І на заваді будуть стояти, передовсім, самі ці інституції з їх нормативно-правовою базою, з інституційною інерцією і бажанням зберегти стару централізовану систему, якої

⁷ Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2010. – № 8. – С. 2.

⁸ Див.: Структуровані докторські програми (PhD) // Наука в НаУКМА: Програма Днів науки НаУКМА (26–30 січня 2009 р.). – Київ: Національний університет “Києво-Могилянська Академія”, 2009. – С. 10–11.

не існує чи то в європейському, чи то в американському академічному просторі. Окрім того, Україні бракує належного досвіду в цій ділянці, а також відповідних нормативно-правових актів, які можуть лягти в основу загальнонаціональної реформи цієї системи. Навряд чи це станеться швидко. Але якщо до зусиль НаУКМА долучаться й інші провідні університети України, а також провідні викладачі і науковці, то цей айсберг таки вдасться зрушити з місця і нарешті розпочати кардинальну реформу докторських програм в Україні і довести їх до європейського рівня. І тоді термінологічна плутанина щодо наукових ступенів, наукових титулів і посад зникне сама собою. А тим часом хотілося б закликати науковців і викладачів вищої школи з України та США (а також інших країн) з повагою ставитися один до одного й оцінювати працю не лише за тим, як формально називаються їхні наукові титули.